

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра
(освітній ступінь)

на тему: «Методичні підходи до формування навчального середовища у початковій школі»

Виконала: студентка 2 курсу, групи ПО–2м (з)
спеціальності 013 «Початкова освіта» заочної
форми навчання

Товт Вікторія Михайлівна

Керівник: *Бондар Т.І.*

Рецензент: *Вархолик Г.В.*

Мукачево – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА..	10
1.1. Проблема формування освітнього середовища сучасного закладу освіти	10
1.2. Складові навчального середовища нового покоління та їх характеристика	17
1.3. Погляди В.Сухомлинського щодо особистісно-орієнтованого освітнього середовища початкової школи	32
РОЗДІЛ 2	
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	41
2.1. Вимоги до безпечного освітнього середовища сучасної школи	41
2.2. Особливості моделювання навчального середовища сучасної початкової школи	46
2.3. Методичні аспекти підготовки педагога до моделювання навчального середовища для учнів початкових класів	54
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Освітнє середовище у початкових класах має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними та в безпеці, де відбувається більшість навчальних видів діяльності.

Окрім цього, освітнє середовище має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму.

Плануючи організацію освітнього середовища в початкових класах, не лише важливо, а й необхідно брати до уваги теорію розвитку дитини, описану в працях багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних авторів (Е. Еріксон, Л. Виготський, Ж. Піаже та ін.)

З першого погляду на середовище в класі ми можемо зробити висновок кому воно належить – вчителям і їхньому баченню щодо освіти чи дітям і їхнім батькам, їхньому баченню освіти. Можна стверджувати, що середовище в класі, де не видно дитячих робіт, робіт їхніх сімей, членів місцевої громади, не належить дітям.

Таке середовище створюється лише вчителем для того, щоб викладати навчальну програму без врахування таких чинників, як інтереси і потреби дітей, їхні попередні знання та досвід. Лише вчитель здійснює контроль щодо того, як, де, і якими навчальними матеріалами будуть користуватися діти. У такому класі немає місця для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки дітей.

Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами).

У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми.

Таке середовище забезпечує можливості дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших.

Дуже важливо, щоб вчителі повною мірою розуміли свою роль як моделі бажаної поведінки та ставлення до людей з повагою, добротою й відповідальністю.

Отже, освітнє середовище створюється для заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх спроможностей, оскільки відомо, що люди, які контролюють те, що відбувається з ними, краще адаптовані до життя.

Одним із важливих чинників для розвитку самовизначення і самоактуалізації дітей є забезпечення можливості здійснювати вибір у класі і, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їх наслідки.

Такі можливості для вибору вчителі можуть легко знайти впродовж навчального дня – це і вибір навчальних матеріалів, підходу до вирішення проблеми, місця за столом, де вони хочуть працювати та ін.

Отже, коли вчителі розширюють сферу питань, до вирішення яких вони залучають учнів, вони тим самим покращують якість навчання.

Проблема формування освітнього середовища в навчальних закладах різних типів, у т. ч. початковій школі, у різних аспектах відображена в наукових працях педагогів минулого та сучасності. Для нашого дослідження вартісними є ідеї щодо сенсорного розвитку молодшого школяра (Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.), його емоційно-почуттєвої сфери (І. Гаман, Р. Гібсон), стимулювання пізнавальних інтересів учнів (І. Гаврищак, Н. Бібік, О. Біда, О. Савченко, Б. Скоморовський, З. Файчак, Г. Щукіна), особистісно орієнтованого навчання й виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Т. Гуменникова, О. Пехота, І. Якиманська та ін.), педагогічної творчості (А. Дем'янчук, Н. Кічук, С. Сисоєва, Р. Скульський), особистісно-діяльнісного підходу щодо

організації педагогічного процесу (Г. Балл, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка та ін.), соціокультурного розвитку та етновиховання в початковій школі (О. Будник, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко); інноваційної діяльності вчителя (О. Комар, І. Коцан, О. Мариновська, Л. Подимова, О. Пометун), реалізації розвивальної функції навчально-виховного процесу в початкових класах (В. Бондар, М. Вашуленко, Е. Вільчковський, П. Гусак, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Отич, І. Пальшкова, Р. Пріма, О. Федій, Л. Хомич та ін.).

Актуальність дослідження, потреба здійснення дослідження методичних аспектів організації навчального середовища зумовили вибір теми дипломної роботи «**Методичні підходи до формування навчального середовища у початковій школі**».

Об'єкт дослідження – навчальне середовище початкової школи.

Предмет дослідження – методичні підходи до моделювання навчального середовища у початковій школі.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні методичних аспектів підготовки вчителя початкової школи до моделювання навчального середовища.

Для досягнення мети дослідження сформульовано такі **завдання**:

- розкрити проблему формування та розвитку освітнього середовища сучасного закладу освіти;
- обґрунтувати актуальність поглядів В.Сухомлинського щодо особистісно-орієнтованого освітнього середовища початкової школи;
- систематизувати вимоги до безпечного освітнього середовища сучасної школи;
- схарактеризувати особливості моделювання навчального середовища сучасної початкової школи та визначити й обґрунтувати методичні аспекти підготовки педагога до моделювання навчального середовища для учнів початкових класів.

Для досягнення мети й реалізації завдань дослідження застосовано комплекс загальнонаукових **методів**:

теоретичні: аналіз і синтез, абстрагування й ідеалізація, індукція й дедукція, аналогія, порівняння, зіставлення – для вивчення літературних джерел, нормативних документів, теоретичного узагальнення основних підходів до формування і розвитку навчального середовища початкової школи; моделювання – для розробки моделі навчального середовища;

емпіричні: спостереження – для вивчення стану проблеми в практиці роботи закладу освіти; вивчення й узагальнення досвіду формування навчального освітнього середовища, розробки методичних рекомендацій щодо підготовки вчителів початкової школи до моделювання освітнього середовища.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані нами методичні рекомендації щодо викладання спеціального навчального курсу «Моделювання навчального освітнього середовища початкової школи» студентам 4 курсу ОС «бакалавр» спеціальності 013 Початкова освіта, визначені етапи готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку щодо моделювання навчального освітнього середовища в початковій школі можуть бути використані в освітньому процесі закладу вищої освіти, вчителями початкової школи в практичній діяльності, при розробці навчально-методичних посібників тощо.

Базою дослідження був педагогічний факультет Мукачівського державного університету.

Апробація дослідження відбулася на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» (м. Мукачево, 16-17 травня 2019 р.).

Публікації:

Товт В. М. Навчальне середовище початкових класів: теоретичний аспект / В.М.Товт // Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах

поглиблення євроінтеграційних процесів : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2019 р., Мукачево / Ред.кол. : Т.Д.Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. – С.317-319.

Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (50 найменувань), 67 сторінок основного тексту 1 додатку.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу теоретичного матеріалу та результатів емпіричного дослідження ми прийшли до таких **висновків**:

1) педагогічна практика та спеціальні дослідження свідчать про те, що освітня діяльність у сучасній школі розгортається у спеціально організованому навчальному середовищі. Матеріальна та інформаційна складові навчального середовища впливають на діяльність суб'єкта навчання і організацію дидактичного процесу, створюють умови для забезпечення можливості досягнення цілей навчання і виховання.

Структура навчального середовища визначається сукупністю стійких зв'язків між його матеріальними і інформаційними складовими (атрибути середовища). Системоутворюючими факторами структури навчального середовища в умовах класно-урочної системи виступають його предметна орієнтованість і система педагогічних цілей.

Сьогодні набувають поширення відкриті навчальні середовища, які базуються на комп'ютерно орієнтованих засобах та системах навчання за умови їх підключення до мережі Інтернет. Такі навчальні середовища дозволяють реалізувати дистанційні форми навчальної діяльності, для якої характерними є доступ до необмежених інформаційних ресурсів, більша можливість реалізації особистісно-спрямованої освіти.

У навчальному середовищі органічно поєднуються змістовна (інформаційна) і предметна (матеріальна) складові, які взаємозалежні, системно об'єднані та детерміновані загальними цілями навчання та виховання. Зміна якостей цих складових викликає зміну якості навчального середовища.

Аналіз тенденцій показує, що характерним для майбутнього суспільства є все більший вплив на людину технологічного середовища.

Відповідно до цього, навчальне середовище закладу освіти має бути адекватним до того технологічного середовища, яке існує за межами навчального закладу. Формування поведінки людини у соціумі має починатися у закладі освіти.

Позитивні властивості засобів нових інформаційних технологій навчання можуть виявлятися тільки у тому випадку, коли ці засоби органічно поєднуються з традиційними педагогічними технологіями, органічно вписуються у існуючі організаційні форми навчання, доповнюючи систему засобів навчання. Засоби навчання нового покоління безумовно повинні задовольняти вимоги, розроблені для традиційних засобів навчання, стосовно видимості зображення, дидактичної обґрунтованості застосування певних форм і прийомів подання навчального матеріалу, управління навчальним процесом;

2) освітній процес у зв'язку зі зміною цілей навчання і розвитку учнів стає орієнтований на розвиток індивідуальних здібностей, підготовку до професійної діяльності, прагнення до самоосвіти й особистісного самовдосконалення.

Нами акцентовано увагу на тому, що моделювати особистісно орієнтоване навчально-виховне середовище, спрямовувати шляхетний характер спілкування між учнями може лише педагог, який сам усвідомлює цінність людської гідності, неповторності і вміє навчати цього своїх вихованців. Насамперед сучасний учитель має перейнятися потребами особистості, її проблемами, бути готовим без засудження сприймати протилежні думки, вчинки. Для того, щоб виховувати вільну і відповідальну особистість, здатну і готову робити свій вибір.

У процесі моделювання особистісно орієнтованого освітнього середовища, спираючись на концептуальні положення теоретико-практичної спадщини В. О. Сухомлинського, простежуються основні компоненти: інформаційно-змістовий, технологічний, комунікативний, предметно-просторовий та культурний;

3) суспільний запит спрямований на школу, яка є не тільки місцем, де дітей навчають, а, насамперед, простором для їхнього повноцінного розвитку, осередком успішних, креативних і щасливих людей.

Створення ефективної системи освіти є завданням складним і надзвичайно відповідальним. Тому для освітян важливо мати дієвий інструментарій для цієї роботи. Ним може стати документ закладу «Кодекс безпечного освітнього середовища» (КБОС), головною метою якого є навчання дітей і дорослих безпечній взаємодії в освітньому процесі, а також захист дітей від насильства та зловживань з боку однолітків і дорослих (батьків, опікунів або працівників закладів освіти). Він реалізується завдяки розробці та запровадженню закладом освіти критеріїв безпеки дітей і дорослих, знайомству з особливостями функціонування безпечного освітнього середовища.

У сучасних швидкозмінних умовах освітнє середовище навчального закладу не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, їх впливу, які можуть мати як позитивний результат, так і містити загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому. Для протидії таким змінам, необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним.

Відсутність єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» зумовлена існуванням різних підходів до розуміння його сутності (психологічний, екологічний, інформаційний аспекти).

Ми розглядаємо поняття «безпечне освітнє середовище» – як стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу;

4) провідною ідеєю нашого дослідження є моделювання такого освітнього середовища в початковій школі, коли «Я» та «Інші» перебувають у гармонії».

В основу нашого дослідження ліг середовищний підхід в основі якого виділяють такі кроки його застосування: 1) діагностика середовища; 2) проектування середовища; 3) середовищне продукування відповідного результату.

Адаптацію та соціалізацію у навчальному середовищі школи розглядаємо не лише в контексті входження чи «звикання» індивіда до певних умов життя, розпорядку дня, учнів класу і вчителів, а й не меншою мірою до змісту навчальної діяльності, стилю навчання, форм і методів виховання, характеру педагогічного спілкування тощо.

Нами також зазначена значущість суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учнями, педагогами та батьками, особливо в період адаптації на першому році навчання через розуміння (взаєморозуміння).

Ураховуючи психолого-педагогічні особливості розвитку учня молодшого шкільного віку, особистісно-діяльнісному підходу як методологічному принципу, що найбільш повно виявляється у взаємодії людини як соціальної істоти з середовищем (зокрема, в закладі освіти), у нашому дослідженні не випадково відводиться важливе місце. Власне з урахуванням цього підходу розглядаємо особливості моделювання навчального освітнього середовища сучасної початкової школи, важливим завданням якої є розвиток творчої особистості учня, його пізнавальних можливостей і здібностей у процесі навчання й виховання. Отож, виокремлюємо такі концепти освітнього середовища: навчально-виховний, особистісний та діяльнісний.

Основна мета створення навчального середовища в сучасній початковій школі – надання якісних освітніх послуг учням на етапі початкового навчання, своєчасне виявлення обдарованості, розвиток їхніх здібностей і саморозвиток. У цьому контексті навчальне освітнє середовище

розглядаємо як системний об'єкт педагогічного моделювання, що супроводжується виокремленням окремих його структурних компонентів.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, у педагогічній науці не існує чіткого однозначного визначення структури досліджуваного феномена.

Проектування освітнього середовища початкової школи здійснюється за трьома етапами (за Н.Сироветник):

- етап становлення (характеризується розробленням концепції і програми розвитку, передусім духовності учня початкових класів);

- етап функціонування (створення необхідних умов для ефективного функціонування відповідного середовища та забезпечення належної взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу: учнями, батьками, вчителями, вихователями тощо);

- етап удосконалення (постійний пошук дієвих засобів, інноваційних форм і методів для вдосконалення створеного освітнього середовища відповідно до потреб, інтересів та можливостей творчого розвитку дітей).

На основі аналізу нормативно-правової бази й сучасного науково-методичного забезпечення діяльності вітчизняних закладів вищої освіти доходимо висновку, що зміст професійної підготовки майбутнього вчителя до створення ефективного освітнього середовища в початковій школі потребує вдосконалення. Необхідною умовою цієї підготовки є відповідне спрямування змісту вищої освіти, зокрема, психолого-педагогічних і методичних дисциплін та педагогічної практики. Власне доцільним є належне ознайомлення студентів з технологіями розвивального навчання математиці, читання, української мови, природознавства, музики, інформатики, англійської мови тощо.

Для формування в майбутніх учителів цілісної системи знань про досліджуваний феномен ми пропонуємо розроблений науковцями спеціальний навчальний курс «Моделювання навчального освітнього середовища початкової школи», який доцільно вивчати в VIII семестрі, дотримуючись таких методичних рекомендацій: проведення різних видів

лекцій: проблемна, лекція-візуалізація, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекції-дискусії тощо. На практичних – використання інтерактивних технологій викладання, роботи в малих групах (студенти можуть самостійно визначати відповідні ролі та налагоджувати педагогічну комунікацію щодо формування ефективного освітнього середовища в школі розвивального спрямування), які можуть бути короткочасними (за часом функціонування), навчально-дослідними (за сферою призначення) та елементарними (за складом) – 5–7 студентів, метод моделювання (моделюючи конкретну педагогічну ситуацію, кожна група повинна отримувати творчі завдання (іноді ідентичні) та спільно міркувати над різними варіантами окресленої проблеми.), аналізу конкретних педагогічних ситуацій, метод портфоліо, індивідуально-групові бесіди та ін.; вчити студентів самостійно мислити, сперечатися, аргументувати і відстоювати власну думку, ставити запитання і шукати на них адекватні відповіді, ініціювати навчально-творчий процес щодо отримання нового знання.

Рекомендуємо значну увагу викладачів спрямувати на формування у студентів системних знань про сутність, структуру, функції та характеристики навчального освітнього середовища, його типологію, основні етапи історико-педагогічного становлення (кін. ХХ – поч. ХХІ сторіччя), особливості та алгоритми його моделювання в початковій школі, стимулювання обдарованості; етапи діяльності педагога щодо конструювання ефективних форм, методів і прийомів ефективної взаємодії тощо; використання «контекстного навчання», що передбачає поєднання репродуктивних та активних методів педагогічної комунікації (імітаційні ігри, групові дискусії, навчальний діалог, ділові ігри, кейс-стаді, метод круглого столу, мозковий штурм, проектна діяльність, робота в мікрогрупах, метод essay тощо).

У процесі навчання студентів доцільно залучати до самостійного вирішення індивідуальних творчих завдань, наприклад, на такі теми: «Моделі навчального освітнього середовища закладу освіти», «Сутнісна

характеристика змісту понять «середовище» та «простір» в історико-педагогічній науці», «Адаптивно-розвивальна концепція соціалізації М. Лукашевича» тощо.

У становленні готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку щодо моделювання навчального середовища в початковій школі необхідно враховувати такі етапи:

1) інформаційний (1-2 курс) – закладається інформаційна основа діяльності, але немає її реальної реалізації;

2) операційний (3-4 курс) – після проходження практики в літніх оздоровчих таборах та в процесі педагогічної практики на 3(4) курсах виникає суперечність між сформованими знаннями і відсутністю засобів реалізації педагогічної діяльності в окресленому аспекті;

3) інтегральний (5 курс): в ході виробничої (педагогічної) практики, коли студенти приступають до самостійної професійної діяльності, реалізуючи всі її складові.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>